

Н. КОЦЮБИНСЬКА

“Серце віддав Україні”

(деякі зауваження до біографії В. Леонтовича)

Меценатство, благодійність сягають своїм корінням углиб віків і проходять через всю українську історію. Мабуть, це одна з найцікавіших сторінок нашого минулого, дуже повчальна, яка повинна бути добрим прикладом для наслідування прийдешніми поколіннями. Можна назвати багато людей, які все своє життя підтримували культуру, мистецтво, слугували своїми коштами розвитку України. Більшість з них були незаслужено забуті, викреслені з пам'яті в епоху тоталітаризму і лише тепер повертаються, щоб бути поцінованими належним чином. Серед цих імен заблукало й ім'я Володимира Миколайовича Леонтовича – талановитого письменника (друкувався під псевдонімом В. Левенко), активного громадського діяча, мецената, видавця.

Народився В. Леонтович 5 серпня 1866 р. на хуторі Орхівщина, що поблизу Лубен, на Полтавщині. У повісті “З життя моєї баби” В. Леонтович писав: “Рід Леонтовичів був з православних шляхтичів українського походження, за часів Речі Посполитої і після поділення України залишався деякий час на Правобережжі. Трохи згодом дехто з Леонтовичів переїхали на лівий берег на Гетьманщину і тут багато їх в різні часи займали більші і менші старшинські уряди, дехто навіть і генеральні. Але через те, що вони здебільшого не мирилися з московськими представниками на Україні, а один з їх був свояком Мазепи, сливе ніхто з їх тоді дуже не збагатів”.

Батько, Микола Павлович, належав до старовинного козацького роду; мати, Ольга Іванівна, походила з аристократичної французької родини Альбрандів, яка в роки революції емігрувала до Росії. До речі, Ольга Іванівна була рідною сестрою дружини Василя Федоровича Смиренка – Софії Іванівни, що мало неабиякий вплив на формування світогляду Володимира і подальшого його життя: В. Смиренко був великим патріотом, всіляко підтримував українську культуру і залучив до цієї справи племінника. Дитячі роки минали на хуторі серед прекрасної природи і книг з батьківської бібліотеки. На одинадцятому році хлопця віддали вчитися до Лубенської гімназії. Начитаний, вихований та врівноважений, Володимир став одним з кращих учнів. Та жило в ньому загострене почуття справедливості і солідарності з товаришами: “...в усіх непорозуміннях з вчителями я завше був представником кляси і вже був на замітці та мав 4 з поведіння “за упорную склонность к резонерству против всякого замечания преподавателя”, – писав пізніше Леонтович у своїй “Автобіографії” [2, 7]. Отож за те, що клас вигнав з лекції вчителя грецької мови на знак протесту проти недотримання вчителем даного слова, Леонтовича і ще трьох учнів виключили з шостого класу (всі ці події детально описані в автобіографічній повісті “Дитячі і юнацькі роки Володі Ганкевича”). Закінчував курс навчання юнак у Прилуцькій гімназії, директором якої був Феодосій Якович Вороний, талановитий педагог і свідомий українець.

З 1884 р. В. Леонтович – студент юридичного факультету Московського університету. “Москва не зробила на мене обрусительного впливу, навпаки, там вперше засумував я за рідним краєм, відчувши різницю у звичаях та у вдачі людності, і там вперше збудилася у мене національна свідомість, яка згодом ще дужче зміцніла під впливом В.Ф. Смиренка, з яким я ближче познайомився по скінченні університету” [2, 8].

Здобувши освіту, Володимир Миколайович оселяється у рідному домі, і оскільки батьки були вже старі, а старші брати мали свої маєтки, бере на себе управління господарством.

Фактично до 1918 р. він постійно жив на хуторі Оріхівщина, лише у справах найжджаючи до Києва. А справ Леонтовичу не бракувало, і не лише особистих, а й громадських. “Скоро по скінченні університету В.Ф. Смиренко ввів мене в українські кола, познайомивши з В.Б. Антоновичем. З того часу я брав участь у громадській національній роботі аж до революції...” [2, 8].

З 1891 р. працював у місцевому самоврядуванні: був почесним суддею, гласним Лубенського повітового та Полтавського губернського земства, впливаючи на вирішення господарчих, культурних, освітніх питань. Він наполягав, аби навчання в українських народних школах велося рідною мовою. В 1901 р. подав на розгляд губернського земства доповідну записку “К вопросу о составлении учебников для сельских школ”.

Збудував у селі двокласну школу, утримував учителя, дбав про створення бібліотек для народу, в яких би були українські книги. Спільно з Є. Чикаленком створив видавниче товариство, щоб друкувати популярні книжечки для народу, запрошував письменників надсилати свої твори, обіцяючи виплачувати невеличкий гонорар, що в тогочасних умовах відіграло немалу роль.

В 1905 р. Леонтович подав клопотання про дозвіл на видання першої щоденної української газети “Громадська думка”, яка з 1906 р. виходила під назвою “Рада”, і надав 5 тисяч руб. Фінансували газету також Є. Чикаленко та В. Смиренко. У 1906 р. виходив місячник “Нова громада”, видавцем якого був Леонтович. З 1907 р. Леонтович матеріально підтримував переведений зі Львова до Києва “Літературно-науковий вісник”, був членом його редколегії.

В.М. Леонтович був забезпеченою людиною і міг би жити без клопотів. Але така вже в нього була вдача, що жити тільки для себе він не міг ніяк. Є. Чикаленко у “Спогадах” пише: “Насправді невеликий прибуток Володимир Миколайович витрачав не лише на потреби власної родини, бо був не тільки, а, можна сказати, й не стільки поміщиком, до цієї когорти він ніколи не тяжів, скільки меценатом”. Був одним із засновників і головою Товариства підмоги українській літературі, науці та штуці, членами якого були М. Лисенко, Є. Чикаленко, М. Грушевський, І. Шраг, М. Комаров, В. Смиренко. Брав участь в укладанні відомого “Словаря української мови” за редакцією Б. Грінченка, передавши редактору 151 картку із записами слів і висловів. А сам, разом з С. Єфремовим, склав юридичний російсько-український словник.

Лютневу революцію 1917 р. Леонтович вітав, щиро сподіваючись на здійснення мрій про волю України, її автономію, парламентський лад. Був членом Центральної Ради, міністром земельних справ в уряді гетьмана Скоропадського. Однак, помічаючи, як керівництво країни все більше схиляється до соціалістичних ідей, яких сам не сприймав, він поступово відходить від громадської і державної роботи. Є. Чикаленку писав: “Ми з Вами там (у Києві), розуміється будемо на боці од громадських справ, бо, яко буржуїв, нас до їх і близько не припустять”. З приходом більшовиків до Києва Леонтович з родиною вирушив на еміграцію. Певний час мешкав у Сербії, а потім переїхав до Праги, де і помер у грудні 1933 р.

Не можна оминати літературну працю В. Леонтовича. Писати він почав ще з юних літ: “З дитячих років приваблювала мене письменницька праця. Батько казав, що коли мені не було і 8 років, він впіймав мене на складанні віршів. В 5-ій і 7-ій класах гімназії заходився я писати жарти на товаришів та знайомих. Все те по-російському, бо української мови я тоді ще не знав” [2, 7]. Перше оповідання – “Солдатський розрух” – було написане в 1890 р., надруковане в 1891 р. в Галичині коштом В. Смиренка. До речі, у тому, що Леонтович почав писати українською мовою, значну роль відіграв В. Смиренко. Коли небіж прочитав Василю Федоровичу кілька розділів своєї нової книги, той сказав: “Написано добре, але

боляче, що не для нас, не для свого народу, та що знов і ви підете на чужий ґрунт” [2, 166]. Згодом були написані “Пани і люде”, “Старе й нове”, “Per pedes apostolorum”, “Абдул-Газіз”, “Хроніка родини Гречок”, “Ворохобня”, “Дитячі і юнацькі роки Володі Ганкевича”, “Спомини утікача” та багато коротких оповідань і нарисів.

Особлива ниточка щирої приязні єднала В. Леонтовича з М. Коцюбинським. Він опікувався здоров’ям письменника, переймався його турботами і клопотами, допомагав матеріально у скрутні хвилини. Коли Михайлу Михайловичу потрібні були гроші, щоб визволити сестру від суду, він заставив свій будинок В. Смирненку, а закладна була оформлена на В. Леонтовича, причому останній постійно писав у листах, щоб Коцюбинський не переймався цим боргом: “Питання про продовження позички на дом я вже полагодив. В[асиль] Ф[едорович] дуже радо продовжує ту позичку і дуже радий, що може Вам цим услугувати. Жодних формальностей робити не треба, документ має силу аж 10 років після строку. З виплатою сією не турбуйтеся, будь ласка, аж поки Вам не буде зовсім легко її зробити” [3, 173].

Леонтович піклувався також про те, щоб підшукати посаду для Коцюбинського на півдні, розуміючи, що холодні зими шкодять слабкому здоров’ю письменника: “Брат мій обіцяв мені клопотатися за посаду для Вас десь на Південному березі Криму” [3, 162]. Щоправда з цього нічого не вийшло, бо Михайло Михайлович не хотів іти на державну службу з політичних міркувань, а громадську чи приватну в ті часи знайти було дуже складно. Володимир Миколайович ледь не у кожному листі умовляє товариша: “Гірко, дорогий Михайле Михайловичу, чути від Вас, що Ви нездужаєте, знати, як би можна допомогти Вам і не мати змоги зробити сього через те, що державної посади Ви ніяк не хочете взяти на себе, а недержавної ніде не знаходиться. А може, якби знайти Вам посаду по міністерству хліборобства, яке ж не має жадних відношень до політики, Ви таки погодилися на таку посаду? Невже ні? Подумайте про се – ніяким же принципом Вашим Вам не треба б було при тім поступитися” [3, 165]. У травні 1911 р. Товариство підмоги українській літературі, науці і штуці призначило прижиттєву стипендію М. Коцюбинському, про що його сповіщає Є. Чикаленко у листі від 10 червня 1911 р.: “Він (Леонтович – Н.К.) переказав мені вельми радісну звістку, а саме, що з’явилась змога видавати Вам щороку по дві тисячі рублів, аби Ви покинули посаду в Чернігові і виїхали кудись в теплий край” [4, 324], на що Коцюбинський відповідає: “Ваша звістка так оглушила мене, що я ще й досі не можу прийти до себе. Сталось щось таке дивне, як казка, як сон. Я весь переповнений тільки одним: я зможу працювати, всі сили душі оддати тій праці, для якої тільки і жив, робити не прихапцем, з вічним невдоволенням і соромом за роботу, а так як слід, серйозно” [1, 117]. Це була не перша допомога від Товариства. У січні 1910 р. та в 1911 р. Михайло Михайлович вже одержував на лікування по 500 руб., які йому пересилав Леонтович.

Піклуючись про здоров’я Коцюбинського, Володимир Миколайович домовлявся з лікарями, аби ті оглянули письменника і встановили діагноз, сам супроводжував його на консультації. “Треба лічитися у добрих лікарів. Ів[ан] Вас[ильович] Фаворський тільки що повернувся з Криму. Сьогодні я їду до нього, і я певен, що Іван Вас[ильович] поїде до Вас, як тільки почує, що Ви нездужаєте, я певен, що його поради допоможуть Вам, бо я не знаю лікаря, який би так уважно і так вдумливо та сумлінно відносився до своїх пацієнтів. За гонорар не турбуйтеся, бо, знаючи Ів[ана] Вас[ильовича], я певен, що він не схоче, не зможе по своїй совісті брати від вас гонорару, певен, що для його буде радісно виконати перед Вами обов’язок українця і читача, а перед Україною обов’язок вилічити її кращого сина” [3, 188]. Коли М. Коцюбинський перебував у клініці, Леонтович ледь не щодня навідував його, приносив фрукти, квіти, книги, розраджував і підбадьорював у сумні хвилини.

Сумна звістка про смерть М. Коцюбинського застала В. Леонтовича в Києві. Він разом

з іншими представниками українських громад приїхав до Чернігова, щоб востаннє віддати шану визначному письменнику. “12 чоловік з 12 вінками у руках перейшли од пристані через усе сливе місто до церкви, де лежав у труні Михайло Михайлович. Був ранок і ясний гарний день. По тяжкій відправі, коли труну з славетним небіжчиком спустили до могили і засипали землею, зайшли ми до його хати. Тепер без його здалася вона нам такою чужою та й дійсно стала чужою. З тяжким почуттям вийшов я до невеличкого садку коло дому, у садку рясно цвіли яблуні...” [1, 298]. У травневому випуску “Літературно-наукового вісника” за 1913 р. був надрукований критичний нарис В. Леонтовича “Естетизм Коцюбинського”, який розкривав глибину творчості письменника, його духовне й естетичне кредо. “Естетизм Коцюбинського був широкий, як світ і розпросторювався на усі світові явища. Краси шукав він скрізь і вмів відчувати її не лише в природі, а в людях і міжлюдських відношеннях, бо у йому жив образ не лише чарівної природи, а і чарівної та гарної людини, гарної не тільки фізично, а й морально”. Вже перебуваючи в еміграції, Володимир Миколайович написав спогади про М. Коцюбинського, а також і про інших відомих культурних і громадських діячів, а в червні 1933 р. виступив на вечорі пам’яті письменника.

Любов до України проніс В. Леонтович через все своє життя. У “Споминах утікача” натрапляємо на такі слова: “Ми, сільські люде, приростаємо до землі, до рідного краю серцем... Немає для мене на землі кращого куточка, як мій хутір, немає кращого краю од України” [2, 262].

---

¹ Коцюбинський М. Твори в 7 т. – Т. 7. – К., 1975.

² Леонтович В. Зібрання творів. – Т. 3. – К., 2005.

³ Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. 3. – Ніжин, 2002.

⁴ Листи до Михайла Коцюбинського. – Т. 4. – Ніжин, 2003.